

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.57

UDK 821.163.4(497.6).09 Musabegović J.

Primljeno: 31. 01. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Elbisa Ustamujić

REMINISCENCIJE SENZACIJA JUGA, MOSTARA I MOSTA U OPUSU JASMINE MUSABEGOVIĆ

U radu su iz opusa Jasmine Musabegović analizirani roman *Most* i esej *Iskaz podneblja* o romanu Hamze Hume *Grozdanin kikut* u kojima je spisateljica iskazala privrženost Jugu – Hercegovini, Mostaru i Starom mostu. Time se pridružila pjesnicima “gradske poezije” Mostara koji su ga promovirali kao naš najopjevaniji grad. Junakinja/spisateljica samoiskazuje ženski subjektivitet u maniru *ženskog pisma*. Iskrsavaju reminiscencije i asocijacije doživljaja raskošne prirode, divlje Neretve, luka mosta i bijelih kamenih zdanja, te arhitekture i kulture mahalskog života i kulturnog identiteta ljudi i grada.

Ključne riječi: esej; reminiscencija; pripovijedanje grada; žensko pismo; Jug; Mostar; Stari most

Književnica Jasmina Musabegović od prvog romana *Snopis* pa u *Sketnicama*, *Mostu* i *Žene. Glasovi* te u esejistici ispisuje doživljajnu i iskustvenu autobiografiju. Sve je ispriповijedano tijelom, poimanjem i dušom upijeno i “jednom viđeno” i iznjedreno iz zapamćenja životnih naplavina. Ispisivana u maniru *ženskog pisma* bliskost autorice i teksta učvršćuje specifično ženska neposrednost odnosa sa svijetom i životnom događajnošću. Već u *Snopisu* junakinja se samoiskazuje lirskim snoviđenjima na labilnoj granici svijesti, dosvjesti i podsvjesti, igrom asocijacija, čime se otvaraju prostori pounutrašnjjenih isječaka prošlog i sadašnjeg života. Uvijek se mogu dozvati zapretane slike najdubljih doživljaja: ratnog i poratnog djetinjstva – grozničava stanja bolesti, vrućica, vlaga, zimomora i traumatično iskustvo improviziranog dječjeg sanatorija u bivšim rudarskim barakama Bakovića, usred teških

bosanskih šuma, zime i magle, u dodiru sa bolešću i smrću malih dječijih tijela. U cjelokupnom romanesknom stvaranju Musabegovićeva isplivavaju i umrežavaju se sjećanja na ratno i poratno odrastanje, stradanja u porodici na društveno-historijskim skretnicama i naličjima historije, viđeno iz dječije i majčine perspektive: „A ja sam ipak stasala na đubrištu rata i smrti, vojske i pobjede (...) zimomora, stalna zimomora, govorila je o prisustvu smrti, u tijelu koje je đikljalo (Musabegović 2003: 82). Tim stanjima ugroženosti, brige i strepnje za živote, opozitna strana su osunčani pejzaži juga povezani sa ozdravljenjem i doživljaji intenzivnog života i radosti za vrijeme školskih raspusta provedenih u Mostaru, u majčinoj rodnoj kući Hadžiomerovića u Cernici. Odatle je ponijela toplinu, ljepotu i umjetnost, oličenu u Jugu, Mostaru i Starom mostu

Svoju fascinaciju južnim podnebljem spisateljica je posvjedočila u eseju o Huminom oblikotvornom iskoraku u romanu *Grozdanin kikut*, o kome kritički promišlja kao o novom, osobenom književnom eksperimentu neograničene slobode fantazije i forme njenog iskazivanja u oblicima lirske proze, koja već u naslovu sadrži mit i intenzitet zvuka, iracionalna stanja zanosa i ekspresiju nove poetike. Suprotno od kritičara iz vremena kada se roman pojavio, koji su se bavili pretežno žanrovskom određenošću djela u odnosu na tradiciju i književni kanon, ona se, više od drugih, približila suštini Huminog poetskog izazova – modernizmu avangarde i „lirskoj revoluciji”. Ranije je već, za vrijeme studijskog boravka u Parizu, iskazala interes za poetiku avangarde i napisala vrijednu monografsku studiju *Rastko Petrović i njegovo djelo*, u kojoj je skrenula pažnju na novi senzibilitet i inovativnost poetskog izraza, “nov način struktuiranja pjesničke riječi”, pri čemu je, kako je ocijenjeno, ostvarila „sraz sa stvralačkom ekstazom pjesnika“ (Kapidžić-Osmanagić).

ISKAZ PODNEBLJA

Esej o *Grozdaninom kikutu* Hamze Hume naslovljen je znakovito kao *Iskaz podneblja*. Musabegovićeva je roman pročitala i doživjela u saobraženju sa pjesnikovim doživljajem životodajnog pulsiranja južnog podneblja, u kojem prostore mita/legende prožimaju životne manifestacije, u imaginarnom zagrljaju svjetla i tame, ljubavi i mržnje, dobra i zla, u ritmu života i smrti, čovjeka i prirode. Poetici modernizma, u kojoj je bestrastvenu muziku zamijenila “crvenokosa”, vatrena žena puna strasti, ljubavi i života, Humo je iz poetskog nasljeđa pridodao panteizam i ekstatična stanja mistične ljubavi.

Humin Mostar u doživljaju Jasmine Musabegović „je sam po sebi svojim ljepotama likovni i kulturni predložak“, ambijent gdje je pjesnik dobio dragocjeno osjećanje „jedinstva čovjeka i svijeta“. To je svijet „zaokružen i nedjeljiv“ gdje se živi veoma prisno sa samom prirodom koja buja u baščama i uvlači se u kuće preko otvorenih hajata i tavana kao njihov sastavni dio. „Pripitomljena priroda razgranatih i kultivisanih avlija bila je ono unutrašnje ozarenje što je život činilo samosvojnim. Uz to, prvi iskoračaj iz avlija sukobljava ga sa divljinom mediteranskog pejzaža, (...) pod ovim raspuklim zvučnim nebom juga. (...) To je osnov koji je kao suštinu poetskog i u samom životu, Hamza Humo htio da pretoči u vlastito umjetničko djelo“. U eseju o *Kikotu* su se susreli autorica i pjesnik „čulnim osjećanjem svijeta“ i osjećanjem pripadnosti i povezanosti sa podnebljem koje pulsira njihovim životnim energijama.

O Mostaru kao osebujnoj temi, gradu jedinstvenog podneblja, baštinjenih kamenih zdanja velike vrijednosti, raskošne prirode, mahalske kulture življenja, pjevali su pjesnici 16. i 17. stoljeća na orijentalnim jezicima gazele o ljubavi i ljepoti mističnog ozarja. O njemu su pjevali i pisali Aleksa Šantić i Svetozar Ćorović, ali i drugi koji su ga posjetili ili u njemu neko vrijeme živjeli, poput Muse Ćazima Ćatića i Skendera Kulenovića koji su se u Mostaru raspjevali i ostavili u kulturnoj riznici “gradske poezije” svoja vrhunska pjesnička djela.

Jasmina Musabegović se za svoje dragocjene doživljaje i fascinacije Mostarom odužila romanom *Most* i esejističkim reminiscencijama rasutim po svojim rukopisima, koje bljesnu ljepotom i smislom, obično kao reakcija na određenu stvarnost kao što je to u eseju *Naličje historije*. Ispisivani su u ratnom Sarajevu, zatvorenom i ograđenom opsadnim zidom mržnje i ubojitog oružja, gdje iskrasne asocijacija na bijele, tople zidove mostarskih avlija „u kulturi koja zid postavlja ne kao razdiobu već kao čuvara“. Tu je zid „jedan veliki zagrljaj prirode kojim se ona uvlači u najintimniji dio kuće i življenja. ... Uz zid se čak i ruže penju, odrina, tikvice penjačice ... Zid ih čuva i podržava. Uz zid, pri dnu, ređaju se i kamene sećije da se čovjek prisloni i podrži, kamen nam uspravlja leđa i štiti našu slabost“. U kontrastu između užasa opsade i dozvanog sjećanja baštinjene kulture življenja potire se “smrtonosno” značenje sarajevskog zida.

ŽIVI MOST

Roman *Most*, prema riječima autorice, bio je dovršen pred rat, a kada je 1993. godine srušen Stari most, rukopisu je dodan uvodni esej, u prvi mah nazvan “Ubijeni most”,

ali je izmjenjen u „Živi most“ i roman objavljen 1994. Esej počinje riječima: „Mostove su rušili, samo je jedan, Stari, mostarski, ubijen jer on nije samo veleljepna građevina već aksiom postojanja ljudi ovog podneblja“.

Za Jasminu Musabegović kao i njenu protagonistkinju, Mostarku, slikarku/spisateljicu i parisku učenicu, Stari most u simbolici svih svojih značenja je najdublji doživljaj Mostara.

„On znači sveukupnost postojanja, a prije svega južnog podneblja, pa nam se čini da su se u njegovoj kamenoj bjelini skrile sve bijele munare što lete ka nebu, sve bijele avlije što obgrljuju prirodu i unose je u kuću kao najvažniji dio postojanja, sve bijele česme i razigrani đerizi, simboli savladanog i upotrebljenog toka vode. Sva bijela prirodna bjelina kamene mase Hercegovine pretvorila se u bijelu kamenu masu ovog mosta, a time je kamen prešao iz prirodnog u kulturološki kod. I stalno se dešava pred našim očima to pretakanje. Zato je on biće, i zato se za njega kaže da je ubijen, a ne srušen.“ (Musabegović 2003: 8-9)

Most je tako identitetska *os* Mostara, ona tačka iz koje se raskriljuje kultura kamenih zdanja, vrhunska umjetnost luka i njegova opsesivna ljepota. Sve je to zajedno sa mediteranskim rastinjem i jedinstvenom rijekom djelovalo na ljude inspirativno i razvijalo empatiju prema svome gradu. Avdo Humo (1968/69: 331) o toj vezi ljudi i grada bilježi: „To prisustvo veličine i ljepote, koja je svojom usklađenošću s manjim objektima, kućnom arhitekturom, mahalskim sokacima i baštama izazivala oduševljenje, uvijek je mnogim građanima podgrijavala maštu i podsticala ih da ljepotu prenesu i u život, pa ako ništa drugo, a ono da se bar svoja kuća i njena okolina dovede u sklad sa izvanrednim ambijentom“.

Osunčana staza djetinjstva junakinje romana vodi od kuće pravo pored džamije, niz cernički sokak do rijeke, pa plivanjem podmost i *odozdo* „okom ga slijediš ka visinama, ti iz rijeke krećeš s njim u nebo“. Neimar ga je okamenio. „Jedan jedini iskorak iz zemljinih sila u luk“. To je kreativno jezgro i inspirativna energija koja ozaruje i oblikuje njeno pripovijedanje Mostara, pa je krucijalno pitanje kako to dokučiti u vlastitom djelu. Oni koji su uspjeli odgovoriti na to pitanje učinili su Mostar gradom poezije, našim najopjevanijim gradom.

Promišljajući o poetici grada Karahasan razlikuje pripovijedanje o gradu i pripovijedanje grada. Ovo drugo je „pripovijedanje koje do izraza dovede i čitaocu posreduje atmosferu jednog grada, njegovo nevidljivo platonsko biće, osjećanje svijeta koje povezuje njegove građane, njihovo osjećanje samih sebe i svoga grada“ (Karahasan 2008: 156). Za Mirka Kovača (2008: 13) „grad je živo biće u kome pulsira skup svojstava njegovih žitelja, svih razlika kulturoloških, povjesnih, antropoloških,

klasnih (...) za nj nas drže upomene boje mirisi djetinjstva, bližnji. Travnik, Višegrad, Sarajevo opisani Andrićevom umjetničkom rukom imaju mitsku vrijednost”. Bogdan Bogdanović (2008: 57) smatra da bi se “gradska poezija” doživjela, potrebno je: „naučiti vidjeti grad ... udahnuti ga, čuti i saslušati, dodirnuti. Jednom riječju, obuhvatiti ga svim čulima u punom sadejstvu svih ličnih slobodnih asocijacija”.

PRIPOVIJEDANJE MOSTARA

Most je roman o Mostaru ispisivan ženskim senzibilitetom u lirsko-esejističkom maniru. Strukturu pripovijedanja, sugerira nam autorica u autoreferencijlnim razmatranjima, je *mreža pokreta i puteva u nepokretnosti*, više tokova i planova, sveprisutnost romaneskno-ga i simultanost: „Tišinu stvari ne diraj kad se bojama i ritmom kazuju. Ispuštaju iz sebe arabeske, nepoznate ali iz poznatih obrisa izašle... Bruji energija u ovom času između svih boja, šara i oblika. Sveti čas samoiskazivanja. Ja sam u slici samoj. Ne slikam, i ne gledam, već u slici živim“. Junakinja se samoiskazuje, izviru *tajne slike iz njedara praznine i nepostojanja*, pa se jednom doživljeno ponovo pronalazi u pripovijednom činu. Javljaju se *usložnjene slike i oslikano pamćenje* i pokreće misaoni napon da se iz zaumlja dokuči smisao i stvaralački poriv za uprisutnjenjem prošlosti iz razbijenosti i fragmentarnosti davno dogođenog, ostvari sinteza i privede iskazu.

Pred izazovom *kako se kazati samoj sebi i kako prepoznati svoju vodu u velikoj vodi*, te kako uhvatiti i dovesti do platna „*tajne slike iz njedara praznine i nepostojanja*. I iz moga tijela koje se sjeća kako taj jezik uhvatiti i oslikati? Iznijeti na vidjelo”. Uvodeći u svijet djela doživljajni subjekt i samoiskazivanje roman je plasiran oblicima lirskog govorenja što je prisutno već u *Snopisu*. Možemo se stoga složiti sa mišljenjem Azre Verlašević (2011: 119) da poetski govor Jasmine Musabegović „... u opisivanju bremenitog ženskog kreativnog i uopće kulturnog iskustva neiskorjenjivo se vezuje za metaforički registar Prirode za njeno preobilje i vrelinu Juga, tijela kao generativnu snagu koja u jeziku podstiče *anatomsku slikovnost*. Retrospektivno orijentisan, taj jezik traga za ženskom recepturom znakova koja može vratiti autentičnu osjećajnost života“.

Ženskom imaginacijom, snom i prisnom, igrom asocijacija, suptilnim akvarelima, te razmjenjivanjem metafora, otvaraju se prostori ženske subjektivnosti, ovladava psihološkom supstancom i vrši pounutrašnjenje realističkih isječaka prošlog i sadašnjeg života. Kao kod Prusta, pronalazi se suštinsko biće od nesaznanih dubina do slike i smisla.

Sa stranica romana *Most* isijava životna radost i smisao uživanja u malim stvarima, makar su to cvjetovi alkatmera u avliji. Rastvaraju se nijanse treperenja jedne osobene kulture življenja. Spisateljica kao i njeni likovi mahalskih žena, poput otvorene i susretljive Hibe, su životne sokove i civilizacijske kodove sabrali na Jugu. Na kraju romana Jasmina će reći: „Pa ja samo ovdje živim bez ostatka i taloga. Iz ovih sokova moje slikarstvo iskače”. A pripovijedanje o Mostaru Jasmine Musabegović je, kao i Humin roman, *iskaz podneblja*. Zato se može reći da je roman *Most pripovijedanje Mostara*. U punom smislu, onako kako Karahasan, Kovač i Bogdanović poimaju poetiku grada.

IZVORI I LITERATURA

1. Bogdanović, Bogdan (2008), "O sreći u gradovima", *Sarajevske sveske*, 21-22, 57-60.
2. Humo, Avdo (1968/69), "Ljudi i gradovi", *Zora, Počasni broj*, 330-341.
3. Kapidžić-Osmanagić, Hanifa (1998), "Romansijer i esejist, Jasmina Musabegović", u: Enes Duraković (prir.), *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*. Knjiga 4, *Novija književnost – proza*, Alef, Sarajevo, 758-769.
4. Karahasan, Dževad (2008), "Pripovijedati grad", *Sarajevske sveske*, 21-22, 156-178.
5. Kovač, Mirko (2008), "Pisac i grad", *Sarajevske sveske*, 21-22, 13-17.
6. Musabegović, Jasmina (1976), *Rastko Petrović i njegovo djelo*, Slovo ljubve, Beograd
7. Musabegović, Jasmina (1977), *Tajna i smisao književnog djela*, Svjetlost, Sarajevo
8. Musabegović, Jasmina (1980), *Snopis*, Veselin Masleša, Sarajevo
9. Musabegović, Jasmina (1986), *Skretnice*, Veselin Masleša, Sarajevo
10. Musabegović, Jasmina (1999), *Naličje historije*, OKO, Sarajevo
11. Musabegović, Jasmina (2003), *Most*, drugo izdanje, Sejtarija, Sarajevo
12. Verlašević, Azra (2011), *U branjevini teksta: bosanskohercegovački ženski roman*, Javna biblioteka „Alija Isaković“, Gradačac

REMINISCENCES OF THE SENSATIONS OF THE SOUTH, MOSTAR AND MOST IN JASMINA MUSABEGOVIĆ'S OPUS

Summary:

The paper analyzes the novel *Most* and the essay *Iskaz poneblja* written on the occasion of the novel *Grozdana's giggle* by Hamza Hume from Jasmina Musabegović's oeuvre. In these texts, the writer expressed her attachment to the South - Herzegovina, Mostar and Stari Most. With that, she joined the poets of the "city poetry" of Mostar, who promoted it as our most sung city. The heroine/writer self-expresses female subjectivity in the manner of female writing. Reminiscences and associations of the experience of luxuriant nature, the wild Neretva, the bridge's arch and white stone buildings, as well as the architecture and culture of mahal life and the cultural identity of the people and the city emerge.

Keywords: Essay; reminiscence; storytelling of the city; l'écriture féminine, South; Mostar; Old Bridge

Adresa autorice

Author's address

Elbisa Ustamujić

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

Fakultet humanističkih nauka

elbisa.ustamujic@unmo.ba

